

УДК 94(477.82-25)«1614»:352.07+002.1(477.82-25)(091)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(74).2020.199461

ДОКУМЕНТ ДО ІСТОРІЇ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЛУЦЬКА 1614 Р.

Оксана ШТАНЬКО

orcid.org/0000-0002-5023-7992

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу патріотичного виховання НДПУ

A DOCUMENT ON THE HISTORY OF LUTSK MUNICIPAL GOVERNMENT IN 1614

Oksana SHTANKO

Candidate of Historical Sciences,

senior research fellow of the Patriotic Education Department of RIUS

Відомий французький історик, один із представників школи «Анналів» Фернан Бродель свого часу назвав урбанізацію передвістям появи нової людини. Розмірковуючи над значимістю великих міст, дослідник наголошував, що саме вони значною мірою творили сучасні держави, стаючи одночасно результатом цього державотворчого процесу [2, с. 156].

Історія міського самоврядування Луцька бере свій початок від XV ст. 31 жовтня 1432 р. текстом свого надання польський король Владислав-Ягайло дарував мешканцям Луцької землі німецьке право: «...даємо та щедро відпускаємо прелатам, боярам, воїнам і знаті землі названої, Луцької, як у вірі святій римської церкви, так і східної чи грецької, всі права і свободи. А названим громадянам, таким як поляки, німці, русини, надаємо право тевтонське; іудеям та вірменам таке, яке мають іудеї та вірмени, що живуть у наших містах Кракові чи Львові, надаємо і даруємо, за винятком повинностей, що сплачуються

за звичаєм, які зберігаємо для нас і для наших нащадків» [1, с. 1].

Документ, однак, не визначав жодних засадничих аспектів створення у Луцьку органу місцевого самоврядування – магістрату. Натомість таку інформацію мало надання великого князя литовського Олександра від 31 липня 1497 р. Привілей не лише вказував на дарування лучанам маґдебургії («надаємо їм на вічні часи право тевтонське, що маґдебурзьким зоветься»), у ньому згадується посада вїйта і визначається розмір його прибутків («поновлюємо посаду вїйта, і даруємо її тим, хто є зараз, виділяючи для цього дві корчми, вільні від різних наших податків, з четвертиною динарія із всіх податків, подарунків, судових виплат, грошових штрафів і будь-яких випадкових прибутків») [1, с. 13].

Луцькі міщани, що переходили під юрисдикцію новоствореної міської влади, відповідно до привілею 1497 р., мали коритись вирокам та наказам вїйта і райців, «які будуть свого часу». У підпорядкування магістрату переходили

мешканці власне міста і «ті, що живуть в його околицях» – тобто передміщани [1, с. 13–14].

Документ визначав порядок вибору магістратських урядників: міська громада Луцька, як і міщани Володимира та Крем'янця, не мали привілею-дозволу на право самостійно обирати серед своїх членів особу, достойну посісти посаду вїта – він призначався королем [9, с. 421]. Луцький вїт щороку мав обирати половину райців, іншу частину делегувало міське поспільство [1, с. 13–14].

У муніципальному устрої Корони Польської і Великого князівства Литовського рада виступала як найвищий орган міського самоврядування. Управляючи міським майном, вона була водночас і виконавчим, і судовим органом, а також репрезентантом міста в його зовнішніх відносинах. До компетенції ради входив переважно розгляд цивільних справ: суперечки щодо спадщини і майна, нагляд за благоустроєм міста, відання обліком міських прибутків та видатків, а також дрібні злочини [15, с. 29–31].

Актові джерела XVI – першої половини XVII ст. свідчать про єдність лавничого і радецького міських урядів Луцька у судочинській практиці. Так, у справі про розгляд суперечки між Якубом Плунським і панами Буремськими про грабіжницький напад, внесеної до актової документації Луцького гродського суду 6 вересня 1566 р., читаємо: «...и кгда вжо лавица местская, тоест лантвои[т] з радцами и с присажники засели, пан Якуб Плунский припоминал са п̄ну лантвоиту и раицам, хотачиса усправедливити, ѿ што был обвинен и ожалован» [13, арк. 354–354 зв.].

Попри засвідчену єдність у часі вирішення судових справ у середовищі

міських урядників Луцька, як, зрештою, й інших міст простору ВКЛ, а після 1569 р. – Речі Посполитої, траплялися суперечності й непорозуміння. Публікований нині документ частково проливає світло на доволі цікаву історію внутрішніх взаємин між представниками самоврядної влади Луцька другого десятиліття XVII ст. Він водночас наводить на думку про те, що раецький (бурмістрівський) уряд не завжди був бажаний для міщан [8, с. 25].

15 січня 1614 р. до гродського уряду Луцька звернувся Матвій Демкович. Старий райця подавав протестацію супроти двох своїх колег – луцького вїта Олександра Загоровського і бурмістра Кирила Дем'яновича [12, арк. 50]. Суть скарги полягала у фактичному примушенні М. Демковича до виконання бурмістрівських повноважень. Попри відсутність на урочистій елекції, яка, за цінною заувагою позивача, відбулася «дня вчораишого в ратѣшѣ луцком» (себто 14 січня), О. Загоровський з К. Дем'яновичем насильно віднесли до дому колишнього урядника «ключи с печатю, которою се место Луцкое печатѣть» [12, арк. 50 зв.]. Для підсилення свого обурення позивач гордо заявляв, що опоненти жодним чином не зважали на те, що той досягнув поважного віку, а його самопочуття далеко не сприяло виконанню високого бурмістрівського обов'язку («для хоробы своєї не маючы взглядѣ на него, іако чоловіка въ летехъ, зошлого и схоралого...») [12, арк. 50 зв.]. Ба більше, за словами славетного міщанина, старого райці Матвія Демковича, його урядницька кар'єра на той час уже налічувала майже двадцять літ («през килка двадцетъ лить юж перед тимъ на розныхъ врядахъ бѣдѣчи,

Речи Посполитою месѣта Лвѣцького слѣджилъ») [12, арк. 50 зв.].

Знаково, що інститут «Старої ради», представником якої у Луцьку на схилі літ був Матвій Демкович, знаний і в інших містах простору ВКЛ і Речі Посполитої. Так, білоруський історик Василь Дружчиць присутність в урядницькому апараті Берестя інституту «Старої ради» вважав вагомою перешкодою для з'ясування питомої кількості бурмистрів та райців у магістраті [4, с. 259].

Незважаючи на минулість своєї каденції, старі райці часто брали участь у судових засіданнях Луцького магістрату і в наступні десятиліття. Так, під час укладення декрету між бурмистром Василем Шилневичем та міщанином Кирилком Тимохновичем 4 травня 1640 р. про особисту образу, завдану бурмистру, до складу міського уряду, окрім райці-лентвіята Яна Гепнера та райці Шимона Злоторовича, лавників Антонія Перетятковича, Самуїла Кириловича, Романа Лєвоновича, Стефана Нєстеровича та Максима Соколеніці, входив старий райця Нєстер Йовкович [3, арк. 159–159 зв.]. А під час маніфестації Василя Шилневича та Романа Лєвоновича про готовність їхати до Варшави 14 травня того ж року на місці лентвіята та райці Яна Гепнера сидів старий райця Йона Михайлович. Уряд бурмистра тоді посідав ще один старий райця Павло Антонович [11, арк. 164 зв. – 165].

Апелювання Матвія Демковича у публікованій протестації до довготривалої урядницької кар'єри підтверджується документально. Упродовж 1595–1600 рр. він був луцьким лавником, а в 1601–1608, 1611–1613 і 1616 роках служив «місту Луцькому» райцею [14, s. 102].

Стосовно його опонентів – Олександра Загоровського й Кирила Дем'яновича – то перший із них вїтував у Луцьку дев'ять років – з 1611 до 1620 [6, с. 224–226; 14, s. 111]. Відомо про зловживання владою О. Загоровським. Так, володимирський єврей Шмойло Ізакевич скаржився на цього вїта, оповїдаючи, що під час вересневого ярмарку 1612 р. той незаконно взяв у нього мито. А через шість років райці й міщани Луцька оскаржували перед королем заборону О. Загоровського виготовляти горїлку і шинкувати цим напоєм попри дозволи у привїлеях на магдебурзьке право [5, с. 381; 1, с. 26]. Порушення посполитого спокою за вїтом були помічені у вимїрі словесних образ, побиття й змордування, відсутності будь-якого контролю за міськими фїнансами, забороні міській громаді скаржитися на його дії монарху. Відтак у травні того ж 1618 р. король наказав луцькому старості Альбрехту Станїславу Радзівїллу взяти міщан під свій захист. На початку 1620 р. О. Загоровський передав вїтївство сину Андрію [5, с. 381; 7, с. 137].

Значно тривалїшою була присутність у Луцькому магістраті Кирила Дем'яновича. З 1596 р. до 1601 р. він входив до числа лавників. На урядї райці перебував упродовж кількох перїодів (1602–1608, 1610–1615, 1622, 1623, 1626, 1627, 1630, 1632, 1633 рр.) [14, s. 109]. Був письменним. У 1627 р., займаючи посаду бурмистра, подавав до актів гроду квит (розписку) поручникові Войні Чарноті. Цїкаво, що документ облятовано польською, а підпис К. Дем'яновича – кириличний [8, с. 30].

Питання письменності представників луцького міського соціуму є доволї цїкавим. Так, очїльники ремїсничих

корпорацій, які часто засідали в магістраті, не завжди були грамотними. 15 вересня 1639 р., затверджуючи одну з постанов міської влади про справедливе судочинство, поруч з підписами магістратських урядників латиницею і кирилицею («Павель Анѣтоновичъ на тот часъ бѣрмистръ луцькии, Simon Zlotorowicz, Rayca Łucky, Jan Matfieiowicz Kosacky, Rayca Łucky, manu propria, Pan Jan Sokolenica у Pan Andrzej Sezenowicz, Rayce tegoroczny, pisac nie umieią, na miescu ich ja, Jan Tomkowicz, pisarz przysięgły Mieyski Łucki, Jan Hepner, Raica stary, ręką swa, Нестеръ Иювъковичъ, раица, Июна Михайлович, раица старыи, Samoel Kyrylowicz, ławnik Łucki, Роман Легоновичъ, лавъникъ луцькии, Antoni Jackowic, ławnik, Stefan Nesterowicz, ławnik Łucki») свої мали поставити й очільники луцьких цехів. Зважаючи на незнання грамоти цехмістром різницького цеху Іваном Сачивкою та кравецько-кушнірським Станіславом Буковським, підпис за них ставив лавник Самуїл Кирилович. Іменем усього шевського цеху й неписьменного головного майстра – Миколи Василевича – підписувався братчик-швець Іван Романович: «Ижъ панъ Миколаи Василевичъ, цехъмистръ шевъскии, писати не умеет, теды за злеценъемъ его жъ Иванъ Романовичъ подписуеся именемъ всего цеху» [10, арк. 111 зв. – 113].

Далі суперечлива справа поміж Матвієм Демковичем, Олександром Загоровським і Кирилом Дем'яновичем розгорталася таким чином. Старий райця за допомогою возного Станіслава П'яновського і в присутності луцьких міщан відіслав міські атрибути вийту. О. Загоровського це не зупинило, бо його посланець-слуга, цього разу

уже з погрозами, приніс печатку і ключі до господи М. Демковича знову [12, арк. 50 зв.]. Маючи природний страх за своє життя і не наважившись повторно ним ризикувати, міщанин залишив ключі і печатку в себе і невагом звернувся до гроду за відновленням справедливості («обавляючисе, абы Речъ Посъполитаа месъта Луцкого в затрѣдънене якоє не пришла») [12, арк. 50 зв.]. Правдивість слів Матвія Демковича засвідчив і возний С. П'яновський [12, арк. 51].

Через два роки, у лютому 1616 р., Матвій Демкович помер [8, с. 26]. Тож його свідчення про поважний вік і хвороби, вочевидь, були небезпідставними.

Таким чином, публікований документ розкриває кілька важливих аспектів функціонування Луцького магістрату, системи взаємовідносин між міськими урядниками, механізму пошуку справедливості у Луцькому гроді тощо. Разом з тим протестація містить низку цікавих словесних означень на предмет похилого віку й хвороб («чоловика въ летехъ, зошлого и схоралого», «для старости своеи и вломности на здровью»), а також переживань за долю свого міста («през килка двадцетъ литъ юж перед тимъ на розныхъ вриадехъ бѣдѣчи, Речи Посполитои месъта Лвцького слѣжилъ», «абы Речъ Посъполитаа месъта Луцкого в затрѣдънене якоє не пришла»).

***

Публікація тексту документа здійснюється на основі едиційних засад і принципів методичних рекомендацій зі збереженням усіх особливостей щодо передачі текстів першої половини XVII ст. староукраїнською мовою. Акт відтворюється якомога наближено до оригіналу, критично-дипломатичним методом, за принципом «літера в літеру». Збережено

написання букв «є», «ѣ», «іа», «ѡ», «ѡ», «ѡ», «а», «ы», «ѣ», за винятком часткового регулювання великих і малих літер. Дотримано норм сучасної пунктуації. У квадратних дужках розшифровано скорочення та пропущені літери, виносні літери позначені курсивом.

Слова під титлами не відновлюються у повних формах, а розкриваються у рубриці «Слова під титлами» після публікованого тексту документа.

ДОКУМЕНТ

1614 р., 15 січня. Луцьк. – Протестація луцького міщанина, старого райці Матвія Демковича проти війта Олександра Загоровського і бурмистра Кирила Дем'яновича.

Свідчення возного

Станіслава П'яновського у цій справі

Протестация мешчанина луц[кого] против пнд Загоровскомѡ, воитови лѡц[кому], и против бѡрмистрови луцкомѡ и сознание возного

Рокѡ тисеча шест сотѡ чотирнадцатого мѡца генѡвара петнадцатого дня

Пришедши ѡбличне до ѡрядѡ и книг нинешних кгородских лѡцких до мене, ІАКѡба Окродзинского, бѡдѡчого на тот часѡ наместника подстароства лѡцкого, славетьныи панѡ Матаеи Демѡковичѡ, старыи раица лѡцкии, светчилсе и протестовалѡ противко ѡрожономѡ его мл панѡ Александрови Загоровскомѡ, воитови луцкомѡ. Также и противѡ славетномѡ панѡ Кирилови Деміановичови, бѡрмистрови лѡцкомѡ, ѡ то иж его панѡ воит за намовою помененого Кирила Деміановича ѡряд бѡрмистровства лѡцкого, хотя на тои елекцыи дня вчораишого в ратѡшѡ луцком не былѡ, ѡсобою своєю для хоробы своєї не маючы взглядѡ на него, іако

чоловика вѡ летехѡ, зошлого и счоралого, которыи през килка двадцетѡ литѡ юж перед тымѡ на розных ѡрядехѡ бѡдѡчи, Речи Посполитои месѡта Лѡцъкого слѡджилѡ, силою, моцю ѡкладает и ключи с печатю, которою се место Луцкое печатѡетѡ, додомѡ его ѡдослал.

Которое скаржучыи, іако чоловікѡ зошлыи в летех и счоралыи, не бѡдѡчы на тотѡ ѡрядѡ презѡ елекцию возваныи, бо на неи для хоробы не был, не могѡчи спростаст и выдолат ѡрядови тому, не приналѡ, и ѡндю с тыми ключами до помененого Кирила Деміановича, бѡрмисѡтра, ѡ которого была перед тым, презѡ возного енерала воеводства Волинского, шляхетного Станіслава Піановского при велю добрых людеи, месчанѡ лѡцъкихѡ, ѡдослал. Которѡю повторе его мл панѡ воитѡ за намовою помененого Кирила презѡ слѡгѡ своего в домѡ скаржѡчого ѡдослалѡ, и тотѡ посѡланецѡ, силою квалѡтомѡ в домѡ скаржѡчого покиндѡлѡ, грозечи скаржѡчемѡ. Не могѡчы скаржѡчыи для старости своєї и ѡломности на здровю того ѡрядѡ на себе принати и ѡномѡ сѡпросѡтатѡ ѡ таковомѡ квалѡте, не могѡчы ѡтѡпорѡ датѡ, ѡбавляючисе, абы Речь Посѡполитана месѡта Луцкого в затрѡдѡнене іакоє не пришла и ѡнѡ шѡкоды не ѡднеслѡ, и повторе ѡ таковыи квалѡтѡ светчилсе и протестовал.

А на довод тоє скарги своєє ставил перед ѡрядом нинешнымѡ возного вышѡ речоного Станіслава Піановского. Которыи ѡбличне станѡвѡши то все, іако вышєи написано такѡ, а не иначеи бытѡ [сознал] доброволне. Которое ѡповеданє и возного ѡчевисѡтое сознание до книг кгородскихѡ лѡцких єстѡ записано.

ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 50–51.

Слова під титлами:

мца – місяця

его мл – його милість/ милості

пнѡ – пану

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России. Ч. 5: Акты, относящиеся к истории городов Юго-Западной Руси. Киев, 1869. Т. I. 736 с.

2. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Простір та історія. Кн. 1 / пер. з фр. Світлани Глухової. Київ: Вид-во Жупанського, 2013. 368 с. (Історична думка).

3. Декрет між бурмістром Василем Шилневичем і Кирилком Тимохновичем. 04.05.1640. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 159–159 зв.

4. Дружчыз В. Магістрат у беларуских містах з майдэборскім правам. *АРСНЕ. Пачатак*. Минск: ТАА «Палікрафт», 2009. № 7. С. 241–338.

5. Заяць А. Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століття. *Український археографічний щорічник*. Київ: Українські пропілеї, 2018. Вип. 21/22. С. 369–395.

6. Заяць А. Луцькі війти у XV – першій половині XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2015. Вип. 51. С. 194–242.

7. Заяць А. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 582 с. + вкл.

8. Заяць А. Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження. *Український історичний журнал*. 2018. № 3. С. 23–45.

9. Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття. *Український археографічний щорічник*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

НАН України; Український письменник, 2009. Вип. 13/14. С. 417–456.

10. Лаудум (згода) усього уряду й поспільства, вчинений на ратуші про справедливе покарання вчинених кривд. 15.09.1639. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 111 зв.–113.

11. Маніфестація райці Василя Шилневича і райці Романа Лєвоновича про готовність їхати до Варшави від імені усього луцького поспільства у різних справах з різними особами. 14.05.1640. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 164 зв.–165.

12. Протестація луцького міщанина, старого райці Матвія Демковича проти вїйта Олександра Загоровського і бурмістра Кирила Дем'яновича. 15.01.1614. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 50–51.

13. Протестація Якуба Плуцького проти слуг панів Буремських про грабіжницький напад. 06.09.1566. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 354–354 зв.

14. Bilous N. Urzędnicy mijszcы Łucka w XV–XVII wieku. Spisy. Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2017. 111 s. Spisy urzędników mijszkich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego. T. VII: Ziemie Ruskie. Z. 3: Łuck.

15. Groicki B. Porządek sądow i spraw mijszkich prawa Maydeburskiego w Koronie Polskiej / wydał K. Koranyi. Warszawa, 1953. 258 s.

REFERENCES

1. *Acts Related to the History of Southwestern Russian Cities, Part 5 of Archives of South-Western Russia*. (1869). Vol. 1. Kyiv, 736 p. [in Rus.]

2. BRODEL, F. (2013). *The Identity of France. Space and History*. Book 1. Kyiv: Zhupanskyi Publishing, 368 p. [in Ukr.]

3. A Decree between Burgomaster Vasyl Shylnevych and Kyrylko Tymokhnovych (May

- 14, 1640). In: *Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. [in Old Ukr.]
4. DRUZHCHYTS, V. (2009). Magistrate in Belarus Towns Governed by Magdeburg Rights. *ARCHE. Pachatak*, (7). Minsk: Palikraft, pp. 241–338. [in Bel.]
5. ZAIATS, A. (2018). Landvogts in Volhynian Cities of the 16th – First Half of the 17th Century. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk (Ukrainian Archaeographic Yearbook)*, Vol. 21/22. Kyiv, pp. 369–395. [in Ukr.]
6. ZAIATS, A. (2015). Lutsk Landvogts in the 15th – First Half of the 17th Century. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna (Lviv National University Bulletin. Historical Series)*, Vol. 51. Lviv, pp. 194–242. [in Ukr.]
7. ZAIATS, A. (2019). *Volhynian Municipal Community in the 16th – First Half of the 17th Century*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 582 p. [in Ukr.]
8. ZAIATS, A. (2018). Municipal Commissioners (Raitsi) in Volhynian Towns of the 16th – First Half of 17th Century: Numbers, Personalities, Powers. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*, Vol. 3, pp. 23–45. [in Ukr.]
9. KRAVCHENKO, V. (2009). The City Hall in the Self-Government of Volodymyr City Community at the End of the 16th Century. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk (Ukrainian Archaeographic Yearbook)*, Vol. 13/14, pp. 417–456. [in Ukr.]
10. Laudum (Consent) of the Entire Government and Community, Concluded at the Town Hall on the Fair Punishment of the Committed Wrongdoings (Sept. 15, 1639). In: *Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. [in Old Ukr.]
11. Manifestation of Readiness of Municipal Commissioners Vasyl Shylnevych and Roman Levonovych for a Trip to Warsaw on Behalf of the Entire Lutsk Community on Different Affairs with Different Persons. May 14, 1640. In: *Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. [in Old Ukr.]
12. Protest of Lutsk Tradesman, Old Municipal Commissioner Matvii Demkovych against Landvogt Oleksandr Zahorovskyi and Burgomaster Kyrylo Demianovych. Feb. 15, 1614. In: *Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. [in Old Ukr.]
13. Protest of Jakub Plunsky against the Servants of the Buremsky Nobles Concerning a Robbery Attack. Sept. 6, 1566. In: *Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv*. [in Old Ukr.]
14. BILOUS, N. (2017). *Ukrainian (Russian) Lands. B. 3: Lutsk*, Vol. 7 of *Lists of City Officials from the Territory of the Former Polish-Lithuanian Commonwealth, Silesia, and Western Pomerania*. In: *Lutsk City Officials in the 15th–17th Centuries. Lists*. Torun: GRADO Scientific Publishing House, 111 p. [in Pol.]
15. GROICKI, B., KORANYI, K., ed. (1953). *Order of Courts and Municipal Affairs of Magdeburg Rights in the Crown of the Kingdom of Poland*. Warsaw, 258 p. [in Pol.]